

Ispravno gledište u buddhističkoj filozofiji

Magić, Dino-Dominik

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:956365>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-01**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij filozofije i engleskog jezika i književnosti

Dino-Dominik Magić

Ispravno gledište u buddhističkoj filozofiji

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Senković

Sumentor: dr. sc. Ivan Stubić

Osijek, 2015

Sažetak

U radu se ispituje uloga ispravnog gledišta, tj. shvaćanja ili razumijevanja za budistički put oslobođenja. Ispravno gledište stoji kao početna od osam karika budističkog Plemenitog osmerostrukog puta. To znači da ispravno gledište nije samo jedan od čimbenika oslobođenja, uz etičko djelovanje i meditativno kultiviranje psihičkih stanja, već je onaj čimbenik koji ih uvjetuje, omogućuje, određuje i zadaje im smijer. U radu se obrađuju samsaričko i nesamsaričko ispravno gledište, tj. budistički nauk o karmi kao uvjetovanom dobru i nauk o četiri plemenite istine i nesupstancijalnosti jastva kao nauk o bezuvjetnom dobru.

Ključne riječi: Ispravno gledište, *karma*, Četiri plemenite istine, nesupstancijalnost jastva.

Uvod

Čovjek je u stalnoj potrazi za nečim. To nešto se stalno mijenja, pa čak i kada čovjek dođe do nečega zbog promjene mora ponovno krenuti za nečim drugim. Bez obzira koliko puta stigao do svoga cilja, on nikada nije zadovoljan. Uvijek dobiva osjećaj nepotpunosti, kao da nešto uvijek nedostaje. Zbog toga čovjek nikad nije sretan. To jest, osjećaj sreće stalno bježi od njega, a on ga pokušava ponovno dostići, stvarajući krug u kojem postojanje nije ništa više od stalne potrage za nekim nedostižnim ciljem. O tome govori Chögyam Trungpa u svojoj knjizi *The truth of Suffering and the Path of Liberation*¹:

"Mi mislimo: 'Sada mi je trbuh pun hrane, ali gdje ću dobiti svoj sljedeći obrok kad mi trbuh bude prazan i kad ću osjećati glad? Sada je sve u redu, ali kad postanem žedan, gdje ću dobiti kap vode? Sada sam obučen i osjećam se udobno, ali u slučaju da postane vruće ili hladno, što ću napraviti? Imam puno prijatelja, ali što ako mi više neće praviti društvo, gdje ću pronaći druge prijatelje? Što ako me osoba koja mi sada pravi društvo odluči napustiti?'"

Buda je shvatio taj krug. Shvatio je kako ova egzistencija i ovaj svijet ne mogu pružiti trajnu sreću. Shvatio je besmislenost te neprestane potrage te uvidio kako sva živa bića traže sreću, ne samo čovjek. Otkrio je da je jedini izlazak iz tog kruga znanje, to jest prihvaćanje da je svijet u stalnom pokretu i da čovjek nije izdvojen iz tog kretanja. Čovjek je također sudionik u ovome svijetu, pa iz njega nije izdvojen. Čovjek kao i životinja stari, umire i ponovno se rađa da bi nastavio svoje nezadovoljstvo. Jer, kao što Buda podučava, sve su stvari u svijetu netrajne, nesupstancijalne i nezadovoljavajuće. Buda je taj krug smrti i ponovnog rađanja nazvao *samsarom*. Čovjek se neprestano preporuča u *samsari* jer ne zna za izlazak i zato što neprestano prijanja za ovaj svijet. Buda nudi izlazak iz toga kružnog postojanja i to u obliku ostvarenje *nirvane*.

Teoretska spoznaja sama po sebi za to ostvarenje nije dovoljna. Čovjek mora sam sebe

¹ Trungpa, C., *The truth of Suffering and the Path of Liberation*, Shambala, Boston i London, 2009., str.1.

Promijeniti jer sva naša djela ili činovi na ovome svijetu imaju utjecaj na sve oko nas.

Nijedno biće nije na bezuvjetan način jedno, sva bića se sastoje od 5 agregata postojanja, a prijanjanje i nezadovoljstvo se upravo rađaju iz razmišljanja da čovjek posjeduje nešto više od tih 5 agregata, to jest da posjeduje neko neovisno Ja. Buda u prvi plan stavlja svoj nauk o patnji (skt. *dukkha*). *Dukkha* je termin koji nije jednostavno prevesti. Najčešći prijevod jest 'patnja', ali taj prijevod nije potpun jer *dukkha* ujedno označava i neko općenito nezadovoljstvo, nepotpunost i ništavilo koju osjećamo u našim životima. Budino najvažnije učenje su Četiri plemenite istine, koje se tiču upravo *dukkhe*, one su:

1. Istina o *dukkhi*
2. Istina o uzroku *dukkhe*
3. Istina o prestanku *dukkhe*
4. Istina o putu osobođenja od *dukkhe*

Ali znati put izlaska iz patnje nije dovoljno, moramo i vježbati taj put, tj. živjeti u skladu s njime, a kako treba živjeti dano je u Budinom učenju o Plemenitom osmerostrukom putu.

Plemeniti osmerostruki put je cijeli niz uputstva i uvjeta koja ljudima pokazuju kako postati bolja osoba s ciljem da se više ne vežemo za pogrešna shvaćanja svijeta i time postignemo stanje potpune, trajne sreće. Plemeniti osmerostuki put čine:

1. Ispravno gledište
2. Ispravna namjera
3. Ispravan govor
4. Ispravno djelovanje
5. Ispravno življenje
6. Ispravan trud
7. Ispravna svjesnost
8. Ispravna koncentracija

Prva komponenta na tom putu, ispravno gledište, bit će fokus ovog razmatranja. U prvom poglavlju će biti razmotreno što je ispravno gledište uopće, tj. što je mudrost i što znači biti mudar u budizmu. Ispravno gledište se dijeli na dva tipa: samsaričko ispravno gledište i nesamsaričko ispravno gledište. Samsaričko ispravno gledište se prije svega tiče Budinog nauka o karmi, tj. nauka o etički dobrom djelovanju i njegovim posljedicama. Ono će biti obrađeno u drugom poglavlju. U trećem poglavlju obrađuje se nesamsaričko ispravno

gledište. U ovome poglavlju razmatra se što je *dukkha*, pet agregata postojanja, uzrok *dukkhe*, kako izaći iz *dukkhe*, nauk o nesupstancijalnosti jastva i učenje o četiri uzvišena stanja uma. U zaključku se izlaže sveukupna refleksija uloge nauka o ispravnom gledištu u budizmu.

1. Ispravno gledište

Prema budističkoj filozofiji klimaks Plemenitog osmerostrukog puta je oslobodjenje od patnje, putem nadilaženje neznanja i stjecanja uvida o tome tko i što je onaj koji taj put slijedi. Mudrost je zapravo shvaćanje da čovjek pati zato što se veže za stvari u ovome svijetu koje su netrajne, promjenjive i nezadovoljavajuće. Ako bi mudrost trebala doći kao završetak puta, zašto su onda komponente plemenitog osmerostrukog puta koje se tiču mudrosti upravo na početku njegovog puta? Zato što bez želje za mudrošću, to jest bez želje da spoznamo stvari kakve jesu, mi ne bismo put uopće počinjali. Da bismo dosegнули mudrost moramo znati na što se trebamo fokusirati da ne otiđemo ponovo na krivi put, u čemu nam pomažu komponente osmerostrukog puta kao što su pravilni trud, svjesnost i koncentracija. Ali sama mudrost se mora izražavati kroz tijelo i zato moramo znati kako se odnositi prema ostalim ljudima i svijetu u kojem živimo. Za pravilan odnos s ljudima moramo naučiti pravilno živjeti, govoriti i djelovati. Za Budu je etičko djelovanje bilo jako važno. On je svoje učenje izložio iz ljubavi prema svijetu, pa je izbjegavao teoretske metafizičke rasprave koje su se vodile oko njegovog učenja. Tome u prilog ide jedna priča iz *Aggi-Vachagota sutte*² u kojem Buda razgovara sa Vachagotom. Vachagota ga pita je li kozmos vječan ili nevječan, neograničen ili ograničen, jesu li tijelo i duša isto ili nisu, postoji li Buda nakon smrti ili ne, te postoji li i ne postoji ili ni postoji i ne postoji. Buda na sva ova pitanja odgovara sa: ne. Smisao je ove priče da su sva ova gledišta o kozmosu, tijelu i duši te o prirodi Bude samo zbir ideja koje nas vode od pravog cilja Budine filozofije:

² *Aggi-Vacchagottasutta* (MN 72), preveo Thanissaro Bhikkhu. Access to Insight, 1997. <http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/mn/mn.072.than.html> Preuzeto 30.6.2015.

prestanka prijanjanja i time prestanka *dukkhe*. Buda zapravo ne drži nikakva gledišta. On se oslobodio bilo kakvih gledišta. Buda naprosto vidi kako svi netrajni elementi svijeta i čovjeka nastaju i nestaju na temelju međuzavisnog nastajanja, pa stoga ne prijanja za metafizička shvaćanja. Prestankom prijanjanja za bilo kakva shvaćanja napokon se oslobodio *dukkhe*. Za potpunu spoznaju nam je potrebno suosjećanje (skt. *karuna*) i mudrost (skt. *prajna*). Kako navodi Rahula u *What the Buddha taught*³, ako ne razvijemo obje stvari podjednako, nećemo moći doseći taj izlaz iz patnje, jer razvijajući suosjećanje bez mudrosti nas pretvara u budalu sa velikim srcem, dok razvijajući isključivo mudrost nas pretvara u tvdokornog intelektualca bez osjećaja za druge. Bez obzira što su nam potrebni i suosjećanje i mudrost za izlaz iz patnje, fokus ovog razmatranja će biti isključivo na ono što čini čovjeka mudrim u budizmu. Ispravno gledište se može smatrati pretečom cjelokupnog puta i vodičem za sve ostale komponente. Bez ispravnog gledišta ne bismo znali odakle započeti, koliko smo blizu našem cilju i koliko smo daleko napredovali putem. Bez ispravnog gledišta bili bismo izgubljeni, stalno lutajući ne približavajući se našem cilju. Ispravno gledište mijenja kako se odnosimo prema svijetu, tj. naše cjelokupno razmišljanje, naime, čemu dajemo veću ili manju vrijednost, što uspostavljamo kao naš cilj i sl. Također svi naši činovi su uvjetovani upravo gledištem. Samo gledište se prije svega tiče pitanja je li nešto stvarno ili istinito. Ispravno gledište se tiče onoga što je istinito, dok se krivo gledište tiče onoga što je nestvarno ili lažno. Iako se to ne čini očiglednim, krivo gledište je upravo glavni uzrok koji nas dovodi u patnju, jer nas krivo gledište najviše udaljava od spoznaje. Buda sam smatra krivo gledište najodgovornijim za uzdizanjem uznemirujućih stanja uma. Zato bez ispravnog gledišta mi uopće ne možemo ni započinjati put. Za usvajanje cjelokupnog ispravnog gledišta potrebno je ovladati Budinim naukom o naravi pojava. Zbog toga se ispravno gledište može smatrati i početkom i završetkom puta. Radi lakše analize, ispravno gledište se dijeli na samsaričko ispravno gledište, koje se tiče našeg odnosa prema svijetu i kako postići sreću unutar *samsare*, i nesamsarističko ispravno gledište, koja nas vodi do oslobođanja od *samsare* i konačnog

³ Rahula, W., *What the Buddha Taught*, Oneworld Publications, Oxford, 1959., str. 33.

izlaska iz patnje.

2. Samsaričko ispravno gledište

Da bismo shvatili samsaričko ispravno gledište potrebno je razmotriti Budin nauka o *karmi*. Što je *karma*? Termin '*karma*' se prevodi kao čin, ali u budizmu jedini činovi koji su etički važni su voljni činovi. U punom nazivu *kammasaka sammaditthi*, *karma* ima značenje ispravnog gledišta o vlasništvu činova. Svako biće je vlasnik svojih činova, svako biće je povezano sa svojim činovima, svako biće je određeno svojim činovima. U budizmu, čin je sinonim za volju, jer upravo volja daje nekom činu moralnu važnost. Jer na temelju voljne odluke mi sprovodimo neki čin kroz tijelo, govor i um. Budući da je volja sinonim za *karmu*, svaki čin je zapravo mentalni događaj, koji se kroz tijelo, govor i um pokušava aktualizirati u stvarnost. Tu ujedno imamo i podjelu činova na način kako se volja aktualizira u stvarnost. Volja koja se aktualizira kroz tijelo se naziva tjelesnim činom; koja se aktualizira kroz govor verbalnim činom; kroz misli, ideje, planove (i druga mentalna stanja koja se ne pokazuju izvan uma) naziva se mentalnim činom. Cjelokupno shvaćanje *karma* uključuje i podjelu činova na korisne i štetne, u kojim se oblicima oni manifestiraju i naravno uzroke svakog koristnog i štetnog čina. Korisni činovi su oni koji nam pomaže u našem duhovnom razvoju, i koji kasnije donose sreću nama i drugima. Svaki štetan čin je onaj koji nas odvraća od našeg duhovnog razvoja i koji produljuje patnju nama i ljudima oko nas. U *Cunda Kammaraputta sutta*⁴, Buda navodi 10 oblika štetnih činova koji su podijeljeni na oblike aktualizacije.

Štetni tjelesni činovi:

⁴*Cunda Kammaraputta Sutta* (AN 10.176), prev. Thanissaro Bhikkhu, Access to Insight, 1997
<http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an10/an10.176.than.html> Preuzeto 30.6.2015.

1. Uništavati život
2. Uzimati ono što nije dano
3. Pogrešno seksualno ponašanje

Štetni verbalni činovi:

4. Lažan govor
5. Govor razdora
6. Grubi govor
7. Isprazan govor

Štetni mentalni činovi:

8. Pohlepa
9. Zlonamjernost
10. Pogrešno gledište

Deset oblika korisnih činova su ništa drugo doli odustajanje od štetnih činova. Ali ne možemo znati što su korisni i štetni činovi ako ne znamo njihove uzroke, to jest na temelju kojih stanja uma i namjera ih činimo. Uzroci štetnih činova su uznemirujuća stanja uma: pohlepa, odbojnost i zabluda. Dok su uzroci korisnih činova njihove negacije, a koje ujedno vode do vrlina: ne-pohlepa, koja vodi do odvajanja, odricanja i darežljivosti; ne-odbojnost, koja vodi do voljenja, simpatiziranja i velikodušnosti; i ne-zablude, koja vodi do uvida i mudrosti.

Karma je zapravo zakon prirode jer ona govori o uzrocima i posljedicama, pa se ne može smatrati nekim pravnim zakonom. Jedna od glavnih odlika karme je da rezultati ovise o moralnoj kvaliteti naših činova. Ovdje se misli da postoji jedan univerzalan zakon koji u svojoj osnovi kaže da svaki čin ima svoju posljedicu koja se budizmu naziva "dozrijevanje" ili plod. U principu, svaki štetan čin vodi do lošeg zrenja ili ploda, koja vode do produljenja patnje, dok svaki koristan čin vodi do dobrog zrenja ili ploda, to jest sreće. To zrenje ili plod ne moraju sazrijeti neposredno nakon čina, već ili kasnije u životu ili čak u nekom od budućih života. Ali svaki čin koji napravimo ostavlja svoj trag u svijesti i jednom kada su uvjeti zadovoljeni karmički plod se aktivira i stvara dobar ili loš učinak na osobu ovisno o njegovim djelima. *Karma* se može aktivirati tijekom ponovnog rođenja, dajući nekome ili nečemu oblik života koji će imati; ili se može aktivirati tijekom životnog vijeka, dajući nam sreću ili patnju,

uspjeh ili neuspjeh, napredak ili pad. Princip je uvijek isti: korisni činovi daju poželjne posljedice, dok štetni činovi daju neželjene posljedice. To najbolje vidimo u tekstu

*Ariyamagga Sutta*⁵ u kojem Buda navodi četiri tipova *karme*. Oni su:

1. Loša *karma* s lošim rezultatom
2. Dobra *karma* s dobrim rezultatom
3. Dobra i loša *karma* s dobrim i lošim rezultatom
4. *Karma* koja nije ni dobra ni loša s rezultatom koji nije ni dobar ni loš

Za prvi tip *karme*, osoba se preporađa u svijetu u kojem iskušava osjećaje koji su isključivo bolni, njezin život je živući pakao. U drugom tipu *karme*, osoba se preporađa u svijetu u kojem su svi osjećaji isključivo ugodni, ali ipak isprazni. U trećem tipu *karme*, osoba se preporađa u svijetu u kojem doživljava iskustva koju ju povređuju, i iskustva koja ju ne povređuju. Bol je u ovome svijetu pomiješana s užitkom. Četvrti tip *karme* označava kraj *karme*. Četvrti tip *karme* je zapravo Plemeniti osmerostruki put i s takvom *karmom* izlazimo iz ciklusa ponovnog rođenja.

Da bismo spoznali ovaj princip, moramo imati samsaričko ispravno gledište. Čovjek mora shvatiti da njegovi činovi imaju utjecaj na njegov budući život i da smrću ne nestaje njegova svijest. Osim toga, učenje o *karmi* uspostavlja čvrsto suprotavljanje između dobra i zla, negirajući bilo kakav relativizam i subjektivizam. Ujedno, bitna odlika *karme* je da ljudi slobodno odlučuju, to jest nisu uvjetovani bilo kakvom nužnošću i imaju slobodnu volju. U budizmu ne postoji neka božanska figura koja određuje ljudsku sudbinu. U budizmu čovjek je odgovoran za svoje činove i za svoju patnju. Ujedno, samo čovjek svojim znanjem i svojim djelovanjem može izaći iz patnje i uvidjeti pravu bit stvari. U *Ittha sutta*⁶ Buda navodi 5 stvari koje su poželjne, prijatne, ugodne i teško se mogu dobiti u ovome svijetu: dug život, ljepota,

⁵ *Ariyamagga Sutta* (AN 4.235), prev. Thanissaro Bhikkhu, Access to Insight, 2002.

<http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an04/an04.235.than.html> Preuzeto 30.6.2015.

⁶ *Ittha Sutta* (AN 5.43), preveo Thanissaro Bhikkhu, Access to Insight, 1997.

<http://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an05/an05.043.than.html> Preuzeto 30.6.2015.

sreća, status i preporađanje u raju. Obični ljudi će moliti i željeti tih pet stvari, no ljudi koji slijede Budina učenja trebaju svojim djelovanjem i radom slijediti put koji vodi do tih pet poželjnih stvari. Mudar čovjek će doživjeti ne samo blagostanje u ovom životu, nego i u sljedećem. Ali, ako čovjek nešto smatra dobrim ili lošim, to ne znači da je ono samo dobro ili loše. Ono što je dobro ili loše nadilazi bilo kakve subjektivne stavove. Ono što je dobro ili loše je objektivno, nepromjenjivo i nije ničime uvjetovano. Ovdje moramo dodati i da *karma* nije neki sustav pravde u kojem neki arbitar dijeli nagrade i kazne. *Karma* je prema budizmu način na koji nastaju pojave: sve što je dobro ili loše je uvijek dobro ili loše u bilo kojem mjestu i vremenu i neovisno o bilo kojoj osobi ili društvu. Dobro i zlo u budizmu su objektivne činjenice koje su nepromjenjive. Je li nešto dobro ili zlo ne ovisi o nagradi ili kazni, nego jesu li činovi dobri ili loši sami po sebi. Samsaričko ispravno gledište je shvaćanje da svaki naš voljni čin ima svoju posljedicu. Međutim, nauk o *karmi* nije dovoljan sam po sebi da omogući izlazak iz patnje. Jer čovjek može raditi dobre činove i biti sretan, ali ta sreća je i dalje netrajna, promjenjiva i nesupstancijalna. Ipak je potrebno dublje razmatranje o prirodi svijeta i naše egzistencije. Soga nam je za izlazak iz patnje nam je potrebno i nesamsaričko ispravno gledište, tj. nauk o *dukkhi*.

3. Nesamsaričko ispravno gledište

Ako je za samsaričko ispravno gledište potreban nauk o *karmi*, onda za nesamsaričko moramo spoznati nauk o *dukkhi*. Buda kaže da je ispravno gledište spoznaja istine o *dukkhi*, spoznaja o uzroku *dukkhe*, spoznaja o prestanku *dukkhe* i spoznaja o putu koji vodi do prestanka *dukkhe*. Skraćeno, pravilno gledište je spoznaja o Četiri plemenite istine. Što je *dukkha*? Već smo prije rekli da se *dukkha* prevodi sa riječju patnja, ali ovdje moramo spomenuti da *dukkha* ne označava samo fizičku bol nego označava i jedan sveukupan osjećaj nezadovoljstva. Moramo spomenuti da budizam ne kaže da je ovaj svijet prepun boli, nego da je sve *dukkha*, netrajno i isprazno. Nezadovoljstvo je nešto što prati čovjeka kao takvog u samsaričkom postojanju. Osjećaj nepotpunosti je uvijek prisutan. Svrha budizma nije rajsko stanje već sreća koja se

može dostići prestankom činjenja negativnih djela, oslobađanjem od uznemirujućih stanja uma i uvidom u pravu narav stvarnosti. Sama riječ *patnja* je isto tako nezgodan prijevod, jer čovjek koji uživa i dalje živi u *dukkhi*, jer ta sreća ugone nije stalna. Prva plemenita istina je spoznaja ne da je svijet prepun boli i patnje, nego da prijanjanje za ovaj svijet stvara osjećaj nezadovoljstva. Sve je *dukkha*. Rođenje je *dukkha*, bolest je *dukkha*, smrt je *dukkha*, tuga, bol, jad; biti s neugodnim; biti odvojen od ugodnog i ne imati što želimo. To sve spada u uobičajnu *dukkhu*. Isto tako imamo *dukkhu* do koje se došlo promjenom stanja. Budući da nijedno ugodno stanje nije trajno, ono će se kad tad promijeniti. Kada se promijeni, uzrokuje patnju i bol. Posljednji tip *dukkhe* je život kao uvjetovano stanje. Ono što ljudi zovu biće ili Ja, u budizmu je zapravo kombinacija takozvanih pet agregata prijanjanja, koji su već bili natuknuti u tekstu. Oni su:

1. Materijalna forma
2. Osjećaji
3. Percepcije
4. Mentalne formacije
5. Svijest

Oni su dio *dukkhe* zato što su netrajni, promjenjivi i nesupstancijalni. Razmotrimo stoga svaki od pet agregata glede netrajnosti i nesupstancijalnosti. Prvi od tih agregata, materijalna forma, je možda najjednostavniji za analizu. Za sva živa bića možemo reći da im se tijela stalno mijenjaju. Stare, razbole se i umiru, i njihovo tijelo uzme zemlja sebi. Osim toga kako doživljavamo nečiju materijalnu formu ovisi od osobe do osobe. Jedna od najstarijih priča o Budi, koju možemo pronaći u *Mahapadana Sutta*⁷, je priča o tome kako je Buda prije prosvjetljenja izašao iz svoje palače i vidio četiri prizora: starog čovjeka, blesnog čovjeka, čovjeka na samrti i produhovljenog čovjeka. U prva tri prizora Buda je otkrio da nitko ne može pobjeći od starosti, bolesti i smrti, čak ni on. Ta tri prva prizora su mu otkrili da prijanjanje za materijalnu formu vodi u nezadovoljstvo, jer materijalna forma je netrajna.

⁷ *Mahapadana Sutta* (DN 14), preveo Maurice Walshe, Red Zambala, 2013.

<http://redzambala.com/digha-nikaya/mahapadana-sutta-the-great-discourse-on-the-lineage.html> Preuzeto 30.6.2015.

Susret s produhovljenim čovjekom je pokazao Budi pravi put: put neprijanjanja, put koji vodi do prestanka *dukkhe*. Drugi agregat, osjećaji, se odnosi samo na ugodu, neugodu i neutralne osjećaje. Oni su isto tako skloni promjenama. Čovjek u jednom trenutku može biti sretan, drugom tužan, onda ponovno sretan, ne pronalazeći neko stalno stanje. Osjećaji se rađaju iz osjetilnih percepcija i promjena stanja. Imamo šest tipa osjeta: osjet oka koji ima kontakt sa vizualnim podražajima, osjet uha sa zvukovima, osjet nosa sa mirisima, jezik sa okusima, tijelo sa drugim materijalnim stvarima, i um koji ima kontakt sa mislima ili idejama. U tekstu *What the Buddha thought* Walpole Rahule⁸, Rahula smatra da um ne označava duh suprotavljen tvari, jer, prema Rahuli, u budizmu nemamo odvajanje duha i tvari, nego je um isto tako osjetilo koje se kao i sva ostala osjetila može kontrolirati i razvijati. Ideje i misli su isto dio svijeta kao i boja i zvuk. Kao i boja i zvuk, ovise o fizičkom iskustvu. No iako je točno da budizam ne odvaja duh i tvar, budizam ne govori da duh isto što i tvar, ili da se duh svodi na tvar, nego budizam putem nauka o nesupstancijalnosti dokida supstancijalistička shvaćanja tvari i duha. Ipak u svakodnevnoj upotrebi budizam prihvaća podjelu uma i tijela. Treći agregat, percepcija, je prepoznavanje osjetilnih podražaja. Percepcija se događa nesvjesno i spontano i ovisi o našim osjetima. U tekstu *Self* od G.N. Lewisa⁹ navodi se primjer zatvaranje vrata. Bez ušiju mi ne bismo percipirali zvuk zatvaranja vrata. Bez naših osjetila ne bi ni bilo percepcije. Nijedan čovjek ne kaže "Ja stvaram percepciju zatvaranja vrata". Percepcija se, kao i osjeti, samo dogodi i isto tako brzo nestane, jednu percepciju zamjenjuje druga.

Četvrti agregat, mentalne formacije, su najviše povezane s naukom o karmi jer se tiču izravno volje i izbora, pa one formiraju naše karmičko iskustvo. Postoje više od pedeset i dvije mentalne aktivnosti koje konstituiraju mentalne formacije. Svi naši voljni činovi ovise o

⁸ Rahula, W., *What the Buddha taught*, Oneword publications, Oxford, 1959., str.15.

⁹ Lewis, G. N., *Self*, Access to Insight, 2006

<http://www.accesstoinsight.org/lib/authors/various/wheel202.html> Preuzeto 30.6.2015.

našem trenutnom stanju i svaki izbor koji napravimo je uvjetovan našim trenutnim osjećajima u tom trenutku. Iako mi ne možemo vidjeti ideje i misli, mi i dalje koristimo osjetilo, u ovom slučaju osjetilo uma. Kada se mentalna formacija aktualizira, to jest kada ostvarimo ono što smo odlučili, mentalna formacija nestane i nema više potreba za njom.

Peti agregat, svijesnost, je reakcija na informacije koje dobivamo s naših šest osjetila. No svijesnost ovisi o svim drugim agregatima. Bez osjetila mi ne bi čuli zatvaranje vrata, pa ne ni bili svjesni da se vrata zatvaraju. Svjesnost zajedno sa osjetilima ne spada u voljne činove. Oni ne mogu proizvesti karmičke efekte za razliku od mentalnih formacija. Bez tijela ne bismo ni imali mogućnost biti svjesni. Tih pet agregata se neprestano mijenjaju i preoblikuju naše Ja, zbog čega se u budizmu smatra da ne postoji trajno Ja, niti vječna duša. Također, za sam svijet je potrebno shvatiti da on nikad nije statičan, on se uvijek mijenja. Kad pomislimo na neku stvar, ona se već promijenila. Mi se stalno mijenjamo. Naše tijelo, naši osjećaji, naša osjetila su u stalnoj promjeni. Naravno, sve oko nas je u stalnoj promjeni i nijedno biće uključujući čovjek nije izdvojeno iz procesa stalnog mijenjanja. Postojanje je kao rijeka - teče daleko i brzo noseći sve sa sobom; ne postoji niti jedan trenutak kada rijeka prestane teći. U budizmu nemamo nepokrenutog pokretača, imamo samo pokret. Sva su osjetilna bića ovisna o pet agregata, koji su pak međusobno ovisni. Cijelo postojanje je uvjetovano. Budući da sve ima svoj uzrok i posljedicu u budizmu nema prvih uzroka, već je sve jedan krug neprestanog postajanja, to jest preporađanja. Ali ipak moramo spomenuti da je um ono što određuje *karmu* ljudi, a upravo se uznemirjuća stanja uma smatraju glavnim uzrokom patnje u svijetu. Jedino što je neuvjetovano je *nirvana*, stanje potpunog oslobođenja od uzroka patnje, stanje mira i sreće, koje se jedino može dostići u ovom svijetu, ne izvan njega. *Nirvana* se doseže ostvarivanjem uvida u nesupstancijalnost jastva. Ta je nesupstancijalnost najvažniji nauk budizma i time upravo ono što presudno određuje ispravno gledište. Jedno od značajnijih pitanja je što se dogodi s nama nakon smrti ako ne postoji vječna duša. Kad umremo, elementi koje su nas pokretali ne umiru sa nama, nego preuzimaju drugi oblik koji mi nazivamo drugim životom. Fizički i mentalni elementi koje pokreću bića

imaju moć preuzimanja drugog oblika. Čovjek koji se ponovno rađa nije isti čovjek, ali nije ni potpuno drugačiji. Svo postojanje obitava u jednom kontinuitetu. Ukratko, *dukkha* su pet agregata prijanjanja koji sačinjavaju bića i koji su zajedno s ovim svijetom netrajni, promjenjivi i nesupstancijalni. Sada dolazimo do druge plemenite istine, spoznaje o uzroku *dukkhe*. Za glavni uzrok *dukkhe* Buda smatra žeđ (pali. *tanha*), žudnja koja uzrokuje stalni ciklus postajanja i ponovnog rođenja.

Ona dolazi u tri oblika:

1. Žeđ za osjetilnim užicima
2. Žeđ za postojanjem
3. Žeđ za nepostojanjem

Žeđ je upravo to što stvara sve oblike patnje u bićima. Ali žeđ nije prvi uzrok patnje, jer u budizmu nema prvih uzroka, budući da je sve povezano i ovisno o drugome. Čak i žeđ ovisi o osjećaju senzacije, koje ovisi o kontaktu, itd... Žeđ nije jedini uzrok patnje. Ali je najvidljiviji i najutjecajniji i Buda ga u svim govorima uvijek stavlja na prvo mjesto. Žeđ nije žudnja samo spram osjetilnih užitaka. Nego se isto odnosi na prijanjanje za ideje, mišljenja, teorije i druge mentalne formacije. Zbog toga žeđ uzrokuje razdor među obiteljima, prijateljima i društvima općenito. Sva zla u svijetu se rađaju upravo iz te sebične žeđi. Ali kako žeđ uzrokuje ciklus postojanja i ponovnog rađanja? Za postojanje su nužne četiri stvari: hrana, osjetila, svijest i volja. Zadnja od tih nužnosti, volja, je ujedno i želja da živimo i želja da postanemo nešto više od našeg trenutnog stanja. Ta volja za življenjem ne nestane sa smrću našeg tijela, naprotiv, volja za postojanjem pokreće cijeli svijet i proteže se kroz sva naša postojanja. Kao što smo prije rekli, zbog volje mi radimo dobre ili loše činove. I upravo zbog volje za postojanjem, te želje da budemo nešto više od našeg trenutnog stanja rađa se ta žeđ. Sada smo došli jedne od ključnih stavki druge plemenite istine: uzrok *dukkhe* se nalazi u samoj *dukkhi*, ne izvan nje. Iako je žeđ najveći uzrok patnje, ne možemo zanemariti neznanje, koja je izravna suprotnost ispravnom gledištu i koje je glavni uzrok *samsare*, to jest vječnog kruga rađanja i ponovnog postojanja. Neznanje se najviše ističe kao vjerovanje u postojanje nekog trajnog i nezavisno postojećeg ja, to jest da je čovjek nešto više od pet neprestano

mijenjajućih agregata. Ne postoji trajno i nezavisno postojeće ja u bilo kojem od tih pet agregata, ali niti izvan njih. Svaki užitak i sreća koja proizlaze iz tih pet agregata su, kao i tih pet agregata, netrajni, promjenjivi i nesupstancijalni. Čovjek mora shvatiti da ovaj oblik koji ima nije njegov i nije Ja. Odnos spram boli je isto tako jedan od pokazatelja neznanja. U *Sallatha Sutta*, Buda upravo govori o razlici kako običan čovjek i kako čovjek koji ima znanje osjećaju bol. Dok čovjek koji ne zna pati od boli, brže diše, udara se o prsa, on u isto vrijeme osjeća fizičku i mentalnu bol, jer jedini način za koji zna da pobjegne od osjećaja boli je bijeg u jedan drugi osjetilni podražaj, ugodan podražaj. Njega ne zanima izvor boli, samo da ona prestane. Čovjek koji zna, s druge strane, osjeća samo fizičku bol. On zna izlaz iz boli koji nije u ugodnom osjećaju. On je slobodan od te boli, isto kako je slobodan od svijeta. On ne osjeća nikakvu mentalnu bol. Čovjek koji razumije pravu narav pojava ne mogu zavesti poželjne stvari i ne pokazuje nikakvu odbojnost za nepoželjne stvari. Čovjek koji zna je prihvatio svoju nesupstancijalnu narav. Takav čovjek nema nikakvih strahova ili briga, on je uvijek smiren i vedar. Unutar tih pet agregata imamo mogućnost nadići prijanjanje kao uzrok patnje. Da bismo to napravili moramo napustiti tu žeđ i u potpunosti je se osloboditi. To stanje oslobođanja od žeđi se naziva *nirvanom*. Riječ je o neuvjetovanom stanju koje možemo iskusiti tijekom našeg života, stanje u kojem su tri uznemirujuća stanja uma, pohlepa, odbojnost, zabluda napokon uništeni. Put koji vodi do konačnog izlaska iz *dukkhe* je osmerostruki plemeniti put, koji je ujedno i četvrta plemenita istina. Bhikkhu Bodhi u svojoj knjizi smatra da kada smo spoznali četiri plemenite istine, ispravno gledište se dijeli u dva stadija: ispravno gledište u skladu sa istinama i ispravno gledište koje penetrira istine. Za prvi stadij moramo shvatiti puni smisao istina i njihovu važnost u našim životima. Za drugi stadij nam je potrebno znatno dublja koncentracija i razumijevanje, koje možemo jedino postići meditacijom. Kada spoznamo prave karakteristike pet agregata, to jest da su netrajni, promjenjivi i nesupstancijalni možemo se napokon odvojiti od našeg uvjetovanog postojanja i doći do neuvjetovanog stanja, *nirvanu*. Jedanput kada naše dublje razumijevanje vidi *nirvanu*, bilo kakva žeđ prestaje. Doseže se tada stanje vječnog mira i spoznaja da je Plemeniti

osmerostruki put način da se izađe iz *dukkhe*. Ispravno gledište koje prodire u istine je završetak puta, dok ispravno gledište u skladu sa istinama je početak puta koji stečemo kroz učenje i učvršćujemo kroz razumijevanje. Ovo gledište nas inspirira da uopće krenemo na put. Kada naša uvježbanost dozrije, oko mudrosti se samo otvori, prodirući u istine i oslobađajući naš um. Kada savladamo ispravno gledište, mi postanemo nesebično, nenasilno biće koje voli sve oko sebe. Treba istaknuti da su ljubav i nenasilje su dio mudrosti. U prilog u tome idu i četiri uzvišena stanja koja se trebaju postići meditacijom:

1. Ljubav
2. Suosjećanje
3. Radovanje tuđoj sreći
4. Nepristranost

U *The four sublime states: Contemplations on Love, Compassion, Sympathetic Joy and Equanimity*¹⁰ Nyanaponika Thera navodi da se ta četiri stanja uma nazivaju *Brahma-vihara*. Termin *Brahma-vihara* može se prevesti kao izvrsna, vrijedna ili uzvišena stanja uma; ili alternativno kao stanja slična Brahmi, slična bogu, dakle kao božanstvena prebivališta. Četiri uzvišena stanja uma se smatraju primjerenom osnovom za svako djelovanje i ophođenje sa drugim osjetilnim bićima. Četiri uzvišena stanja uma stvaraju zadovoljstvo onome koji ih njeguje, kao i svima drugima, jer na temelju njih nastaje moralno dobro djelovanje. Drugi naziv za ta stanja je 'bezgranična stanja', jer se njeguju nepristrano i bezuvjetno spram svih osjetilnih bića. Ova stanja se vježbaju meditacijom. Cilj te meditacije je postići stanje meditativne apsorpcije, to jest koncentracije. Ta četiri uzvišena stanja se ne mogu postići odmah, već se razvijaju korak po korak. Tako se, primjerice, savjetuje da za uzvišeno stanje ljubavi moramo prvo razviti ljubav spram samoga sebe, pa onda trebamo proširiti tu ljubav prema osobi koju poštujemo, potom prema bliskim osobama, pa prema onima prema kojima

¹⁰ Nyanaponika, T., *The four sublime states: Contemplations on Love, Compassion, Sympathetic Joy, Equanimity*, Access to Insight, 1994.

<http://www.accesstoinsight.org/lib/authors/nyanaponika/wheel006.html> Preuzeto 30.6.2015.

nemamo nikakvih osjećaja i na kraju prema onima koje doživljavamo kao neprijatelje. Prema svim tipovima osjetilnih bića cilj je razviti bezuvjetnu i nepristranu ljubav, a na isti način i ostala neograničena stanja jer su sva bića u osnovi jednaka, pa onda i jednako vrijedna. Jednaka su jer sva bića žele biti sretna i nijedno ne želi patiti. No krajnji cilj meditativne apsorpcije jest postizanje stanje uma koje će napokon uvidjeti pravu narav stvari, a to je netrajnost i nesupstancijalnost svih pojava, te na temelju toga napokon izaći iz patnje. Um koji je u potpunosti ostvario Budino učenje nalazi se u stanju vječnog i bezuvjetnog mira jer tada više ne ovisi o njegovanju ili vježbanju pozitivnih stanja uma, već na temelju istinskog prepoznavanja naravi stvari biva oslobođen od uzroka patnje kao takve.

Zaključak

U razmatranju o ispravnom gledištu objasnili smo osnove karme i učenje o četiri plemenite istine. Pritom smo razmotrili što je narav pojava u budističkoj filozofiji, uzroke patnje i kako ispravnim gledište spoznati stvari kakve jesu. Pokazali smo da glavnu ulogu u tom cilju ima spoznaja da ne postoji trajni ili nezavisno postojeći Ja, nego da se sva osjetilna bića sastoje od pet agregata. Iz toga proizlazi da budizam napušta dvije krajnosti u pogledu shvaćanja svijesti: svijest nije niti vječna niti trajna, ali se ne gubi smrću naše materijalne forme, nego potiče nastajanje nove svijesti koja je karmički uvjetovana prethodnom sviješću, pa postoji stanoviti kontinuitet, ali ne i identitet. U tom smislu metafizička pitanja o naravi pojava imaju neposrednu ulogu u razumijevanju stvarnosti, ali i moralnom djelovanju i konačnom oslobađanju od neznanja i *dukkhe*. U tom smislu je iznimna karakteristika budističkog nauka o ispravnom gledištu i ta da čovjek uzrokuje svoju vlastitu patnju prije nego što se uopće rodi, jer se utjecaj *karme* u budizmu proteže kroz mnogo života. Glavna tema rasprave, ispravno gledište, je jedno od dvije komponente na osmerostrukom putu kroz koje bi trebali doseći mudrost u budizmu. Ispravno gledište se može smatrati završetkom putovanja, jer se njegovom realizacijom otkriva prava priroda stvari i postiže oslobođenje. Tada se neposredno

uviđa da je glavni uzrok patnje prijanjanje za gledište da su pojave trajne i supstancijalne, dok je istina da trajne i nesupstancijalne. Ostvarenjem mudrosti ispravnog gledišta razvija se ujedno nepristrana i bezuvjetna ljubav i suosjećanje za sva osjetilna bića.

Popis literature

Primarni izvori:

1. *Aggi-Vacchaggottasutta* (MN 72).
2. *Ariyamagga Sutta* (AN 4.235).
3. *Cunda Kammaraputta Sutta* (AN 10.176).
4. *Ittha Sutta* (AN 5.43).
5. *Mahapadana Sutta* (DN 14).

Sekundarni izvori:

1. Bodhi, B., *The Noble Eightfold Path: The Way to the End of Suffering*, Buddhist Publication Society, Pariyatti, 1984.
2. Lewis, G. N., *Self, Access to Insight*, 2006
<http://www.accesstoinsight.org/lib/authors/various/wheel202.html> Preuzeto 30.6.2015.
3. Rahula, W., *What the Buddha taught*, Oneword Publications, Oxford, 1959.
4. Nyanaponika, T., *The four sublime states: Contemplations on Love, Compassion, Sympathetic Joy, Equanimity*, Access to Insight, 1994.
<http://www.accesstoinsight.org/lib/authors/nyanaponika/wheel006.html> Preuzeto 30.6.2015.
5. Trungpa, C., *The truth of Suffering and the Path of Liberation*, Shambala, Boston i London, 2009.